

FENYVESI CSABA

*A szembesítés – szemtől szembe a bűnügyekben*

Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008, 320. ISBN 978 963 954 238 9

Gyakorló szakemberek rengetegszer találkozhatnak ezzel a mondattal a büntetőügyek iratai között: „a tanács elnöke megállapítja, hogy a szembesítés eredménytelen”. Sokan valószínűleg bele sem gondolnak, hogy a büntetőeljárás egy igen régi és hasznos intézményével találkoznak éppen.

Fenyvesi Csaba rutinos szerző: eddig három monográfiát, társzerzőségben egyetemi tankönyveket és több nyelven 170 tanulmányt jegyez. E művével bizonyítja, hogy egy első ránézésre kis témakörben is lehet nemcsak terjedelmében, hanem az elvégzett kutatások és a levont következtetések színvonalát tekintve is monográfia szintű munkát alkotni. A szerző nem a „könnyebb ellenállás” irányába mozdul, nem egy olyan témában igyekszik maradandót alkotni, ahol bőségesen a rendelkezésére állnak

---

<sup>44</sup> SZÁSZ BÉLA: *Orvosi jogtudomány*. Pécs: Danubia, 1925, 9.

<sup>45</sup> LÉVAY i. m. 745.

<sup>46</sup> MÉSZÁROS i. m. 115.

jogirodalmi források, empirikus kutatások. A hazai irodalom rendkívül szűkös a szembesítés témakörében, a nemzetközi irodalom sem a jogi, hanem inkább pszichológiai aspektusból elemzi a kérdést. Ráadásul talán éppen azért, mert a szembesítéshez a köztudatban a „szembesítés eredménytelen” mondatot kapcsolják, ezért többen már csak egy felesleges ballasztnak tartják, amelyet ha egy szép napon eltávolítanak a Be. törvényből, nem is keltene különösebb feltűnést, csak némi megkönnyebbulést. A szerző azonban – széleskörű gyakorlati tapasztalatai alapján, sőt talán ezek ellenére – amellet érvel, hogy a szembesítésnek igenis helye van a büntetőeljárásban, csupán a megfelelő természettudományok által is alátámasztott módszerek megfelelő alkalmazására lenne szükség – ez pedig az intézmény hasznosságát is megnövelné.

A mű szerkezete jól átlátható, kisebb elütési hibákat leszámítva stilisztikailag is kiváló. Fenyvesi Csaba remek stílusban ír, megmutatja, hogy a komoly tudományos munka nem attól lesz komoly, hogy nehezen követhető eszmefuttatásokkal terheli az olvasót.

A monográfia nyolc fejezetre tagolódik. A „bevezetés” címet viselő 1. fejezet szemléletesen és frappánsan indokolja a témaválasztást, felvázolva a magyar büntető eljárásjog tudomány piramismodelljét, melyben e mű töltheti be az egyik hiányzó építőkö szerepét.

A 2. fejezet tartalmazza a jogtörténeti áttekintést, melyben a Bibliától (attól a bizonyos salamoni döntéstől) egészen napjainkig követhetjük nyomon a jogintézmény fejlődését. Ma már furcsának tűnhet, de a jogintézmény a tortúrát próbálta felváltani, ha úgy tetszik fizikai fájdalom okozása helyett lelkiismereti gyötrelmeket próbáltak okozni az eljárás alá vontakban. Külön érdeme a fejezetnek, hogy az 1896. évi Büntető Perrendtartástól kezdve külön elemzi a magyarországi kodifikált szabályozás változásait, illetve, hogy a fejezet végén összefoglalja a jogtörténeti tapasztalatok alapján levonható következtetéseket.

A 3. fejezetben nemzetközi szintén vizsgálódik a szerző, méghozzá részben a saját empirikus kutatásai alapján, ami mindenképpen elismerést érdemel. Az egyes országok jogi szabályozásának ismertetésén túlmenően, ahol rendelkezett erre vonatkozó adattal, ott a jogintézmény hatékonyságát is görcső alá vette. Ez azért örömdetes, mert ma már szinte minden nagyobb lélegzetű monográfiának mondhatni kötelező eleme a nemzetközi kitekintés, melyet a szerzők több-kevesebb lelkesedéssel meg is írnak, azonban jelen esetben nem „kötelező kúrról” van szó. A vonatkozó külföldi jogszabályok elemzésének ugyanis mindig az a nehézsége, hogy bár a jogszabály adott és viszonylag könnyen hozzáférhető, azonban ez még úgyszólván semmit nem mond az adott jogintézmény gyakorlatáról. Éppen ezért rendkívüli érdeme a műnek, hogy a jogszabályok gyakorlati érvényesüléséről is megpróbál képet festeni, ráadásul a jogszabályok mellett vizsgálja azokat a jogszabálynak nem minősülő utasításokat, ajánlásokat is, melyek a kérdéssel foglalkoznak. Az egyes országok szabályozásán túl ismerteti még e fejezetben egyes nemzetközi dokumentumok szembesítéshez kapcsolható részeit, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó határozatait.

A mű egyik legértékesebb része a szerző által elvégzett empirikus vizsgálatok ismertetése a 4. fejezetben. A szerző 186 büntetőügy iratait vetette vizsgálat alá, valamint kérdőíves felmérést végzett a büntetőeljárás jelen kérdéskör szempontjából

releváns szereplői között (bírák, ügyészek, védők, rendőrök és persze terheltek). Az eredmények tanulságosak – mint az várható volt, az egyes csoportok (talán saját eljárási pozíciók miatt is) máshová helyezik a hangsúlyokat, sőt van aki épp azt tartja előnynek, amit a másik hátrálynak. Persze az egyes csoportok véleményeinek megismerése mellett arról is bizonyosságot szerezhethünk, amit korábban is sejtettünk: a szembesítéseknek csupán a töredéke (mintegy 15%-a) eredményes, és ezek is leginkább látszatellentmondásokat oldanak fel, nem pedig arról van szó, hogy valamilyik szembesített „pálfordulása” következik be. Ennek ellenére az összes megkérdezett valamivel több, mint fele (52%) megfelelőnek tartja a szembesítés jelenlegi szabályozását. Az egyes csoportokon belül persze kirívó eltérések vannak, mert míg az ügyészek 81%-a tartja a szabályozást megfelelőnek, addig a terhelteknek csupán 20%-a – persze ezt betudhatjuk az „ellenük” irányuló szabályozással szembeni dacnak is. A szembesítés gyakorlatával a nyomozás során az összes megkérdezett 48%-a, míg a bírósági gyakorlatával 67%-a elégedett. Tehát bár a hatékonysága a nyomozás során nagyobb, mégis inkább a bírósági szakaszban foganatosított szembesítésekkel elégedettebbek a megkérdezettek. Ennek fényében különösen érdekes, hogy a megkérdezettek közül a legtöbben (35%) azt mondják, hogy a helye mégis inkább a nyomozásban lenne. A bírósági szakban a megkérdezettek 29%-a szerint van helye, míg 36% szerint mindkét szakaszban helye van.

Úde színfoltja a fejezetnek, hogy minden megkérdezetti körtől összegyűjtötte a legemlékezetesebbeket, hadd álljon itt személyes kedvencem (ami egyébként az egyik megkérdezett rendőr élménye volt: „Amikor a sértett a szembesítésen jött rá, hogy a bűncselekmény során nem a vele szemben ülő személyt látta, hanem egy ruhatartó fogast”.<sup>1</sup>

Az 5. fejezet a szembesítés tudományos alapjaival foglalkozik, elsősorban külföldi, idegen nyelvű irodalom felhasználásával. A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a megkérdezettek 54%-a szerint van tudományos alapja a szembesítésnek. Nos, a szerző maga csak addig a következtetésig merészkedik, hogy a szembesítés léte tulajdonképpen egy feltételezésen, egy vélelmen alapul: azon, hogy a valótlan állító személy fel fogja tární az igazat annak, aki tisztában van a hazugsággal. Ez azonban épp a szerző által ismertett tudományos kutatások alapján nem tekinthető tudományos ténynek. Egy rutinos hazudozó reakciói könnyen tűnhetnek őszintének, míg egy zavarban lévő tanú izgalma könnyen keltheti azt a látszatot, hogy ő az, aki trükközni próbál. Éppen ebből jut arra a következtetésre a szerző, hogy nem szerencsés jegyzőkönyvezni a szembesítésen résztvevők non-verbális reakcióit, mert ez könnyen félrevezető lehet. Különösen igaz lehet ez annak fényében, hogy a szerző felsorolja azokat a fiziológiai jeleket, amelyek hazugságra utalhatnak – nos ebbe minden, és annak az ellenkezője is beletartozik.

A 6. fejezetben a szerző a szembesítés büntetőeljárásjogi problematikájával foglalkozik. Ennek során elhatárolja a szembesítést más bizonyítási cselekményektől – és ez valóban rendkívül fontos, hiszen nem szerencsés, ha egyiket a másik helyett végzik, például szembesítést tartanak felismerésre bemutatás helyett. A szerző a megkérdezettek

<sup>1</sup> FENYVESI i. m. 103.

többségével ellentétben arra az álláspontra jut, hogy a szembesítés helye a nyomozás során van.<sup>2</sup> Ezzel magam is egyetértek, annyi pontosítással, hogy *elsősorban* a nyomozás során van helye, ugyanis elképzelhető olyan szituáció, amikor a bírósági tárgyalás során kell megejteni (pl. új tanú kerül az eljárásba). Itt utalnék arra, hogy a szerző elsősorban a terhelt-tanú viszonylatban foganatosított szembesítésekkel foglalkozik, ami azért nem probléma, mert mind számát (69%), mind súlyát tekintve ennek a fajta szembesítésnek van a legnagyobb jelentősége. Az egész műre jellemző egyébként, hogy a szerző gyakorlati tapasztalatait rendkívül jól hasznosítva, élvezetesen és meggyőzően adja elő következtetését.

A 7. fejezet a szembesítés kriminalisztikai, krimináltaktikai kérdéseivel foglalkozik. Az olyan gyakorlati kérdésekre, mint „Hol? Mikor? Hogyan?” adott gyakorlatias válaszok minden szakember számára megszívlelendőek, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a szerző nemcsak védői, hanem bűnüldözői tapasztalattal is rendelkezik.

A 8. fejezet nem csak a szembesítéssel foglalkozik, ennek ellenére helye van a műben. A fejezet első felében a szerző utal arra, hogy manapság valóban a krimináltechnika elsődlegessége a jellemző a krimináltaktikával szemben, és maga is felvet néhány olyan jövőbeni ténykutatósi módot, amelyek „akár Nobel díjat érő” felfedezések lehetnek (emberi szag modellezése, agyolvasó készülék). Ezen kívül e fejezetben foglalja össze a szerző a szembesítéssel kapcsolatos következtetéseit és javaslatait. Ez a fejezet angolul is megtalálható a műben, ami azért fontos, mert így a szerző ezirányú kutatásai a külföldi szakemberek számára is elérhetőek lesznek.

Ahogy egyik oktatóm mondta – némi öniróniával – az egyetemen, legelső órája elején: van abban némi igazság, hogy a lét határozza meg a tudatot, ezért mindent, amit mond, tekintünk úgy, hogy védői szemüvegen keresztül mondja, mert hiszen ő ügyvéd. Nos, bár Fenyvesi Csaba is ügyvéd, munkáján nem érződik, hogy védői szemüvegen keresztül vizsgálná a szembesítést. Különösen tetten érhető ez olyan helyeken, ahol egyébként adekvát lenne, hogy egy védő könnyen juthatna más következtetésre is.<sup>3</sup>

A szerző következtetéseit, véleményét tagadni nem lehet, ugyanis ténybeli tévedéseket nem tartalmaz, legfeljebb vitatkozni lehet vele.

Véleményem szerint nem szabad kategorikusan kijelenteni, hogy a metakommunikáció a szembesítési jegyzőkönyvekben ne kerüljön rögzítésre.<sup>4</sup> Ennek oka, hogy az eljárás során később belépő jogalkalmazói fórum számára nem marad más az adott eljárási cselekményről, csak a jegyzőkönyv. Az még ugyan elvi szinten elképzelhető lehet, hogy a bíróság meghallgassa a jegyzőkönyvet felvevő rendőrt, ha feltétlenül szükségesnek mutatkozik, ám egy bíróság előtti szembesítés esetén a másodfokú bíróság bizonyosan nem fogja tanúként beidézni a jegyzőkönyvet aláíró bírót és a jegy-

<sup>2</sup> FENYVESI i. m. 186.

<sup>3</sup> Ilyen például a 213. oldal utolsó bekezdése, a 222. oldal utolsó bekezdése vagy a 225. oldal utolsó bekezdése.

<sup>4</sup> FENYVESI i. m. 202.

zőkönyvvezetőt, hogy a terhelt tényleg nem mert-e a tanú szemébe nézni. Ezért bár a szerző által ismertetett tudományos kutatások alapján magam is elismerem, hogy a non-verbális jelekből (elpirulás, sírás stb.) nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, ám véleményem szerint ezeket mindenképpen dokumentálni kell, mert nem lehet tudni, hogy egy esetlegesen később felszínre kerülő bizonyítékkal összefüggésben nem kerül-e éppen olyan kontextusba, ami korábban fel sem merült, ám később fontossá vált. Ezek alapján különösen támogatom a szerző által javasolt precíz jegyzőkönyvezési gyakorlatot, mely valóban csak úgy valósítható meg, ha szembesítést végző hatósági személy különbözik attól, aki a jegyzőkönyvet vezeti, mert kétfelé figyelni egy ilyen éles szituációban nem lehet és nem is szabad.

Nem javasolja szerző kettőnél több személy szembesítését.<sup>5</sup> Ezzel általánosságban magam is egyetértek, valóban nincs meg az a konfliktushelyzet három vagy több ember között, mint két szembenálló személy között. Azonban egy olyan szituációban ez kifejezetten hatékony megoldás lehet, ahol az egyik szembesítéssel azonos állítást tevő személyt von be a szembesítő harmadiknak. Ez a fajta „túlerő” elvezethet oda, hogy a kisebbségben maradó szembesített kilátástalannak fogja érezni a továbbiakban, hogy továbbra is saját – többszörösen cáfolt – hamis álláspontja mellett tartson ki.

Mint az a műből több helyen kitűnik, a szerző a szembesítést olyan szempontból szó szerint veszi, hogy nagy hangsúlyt helyez a szemébe mondásra,<sup>6</sup> ebből következően tilosnak tartja a szembesítést abban az esetben, ha bármelyik szembesítendő vak.<sup>7</sup> Én nem zárkóznék el ettől kategorikusan. Bár az valóban fontos, hogy egymásnak mondják a szembesítettek az állításaikat, azonban véleményem szerint a szemébe mondást nem szabad ennyire leszűkítően értelmezni. Mondom ezt már csak azért is, mert azt maga a szerző is írja, hogy jó taktika lehet a terhelt sértett iránti szánalmára alapozni a szembesítéskor. Egy vak emberrel történő szembesítés tehát függetlenül attól, hogy nincs szó szerinti szemébe mondás, még lehet eredményes. A másik ember szemébe nézés ugyanis bár valóban növeli a konfliktushelyzet miatt érzett diszkomfort érzetet, azonban annak nem egyedüli kiváltója, ezért nem feltétlenül szükséges egy ilyen helyzetben.

Szintén vitatnám azt a szerzői javaslatot, hogy 14 év alatti személyt ne lehessen szembesíteni.<sup>8</sup> Bár általában valóban igaz, hogy szükségtelen és szerencsétlen a 14 év alatti személyek szembesítése, azonban elképzelhető olyan szituáció, hogy ez mégis szükséges. Néhány évvel ezelőtt nagy port kavart az a büntetőügy, mely során egy 14. életévét éppen betöltött és egy 2 hónap híján 14 éves fiatal ölte meg brutális kegyetlenséggel 11 éves iskolatársukat.<sup>9</sup> Egy ilyen ügyben az egyik – köznapi értelemben vett – elkövető a terhelt, míg a másik a tanú pozícióját tölti be a büntetőeljárásban. Egy ilyen szituációban elképzelhetőnek tartom a szembesítés szükségességét. Más kérdés, hogy egy gyermekkorú sértett és a nála jóval idősebb elkövető szembesítése

<sup>5</sup> FENYVESI i. m. 176.

<sup>6</sup> pl. FENYVESI i. m. 171.

<sup>7</sup> FENYVESI i. m. 231.

<sup>8</sup> Uo.

<sup>9</sup> Fővárosi Bíróság 6.Fk.385/2001. számú ügy. Lásd bővebben: BOGÁR PÉTER–MARGITÁN ÉVA–VASKUTI ANDRÁS: *Kiskoriúk a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest: KJK-KERSZÖV, 2005, 92.

valóban indokolatlan félelmet kelthet a kiskorúban. Éppen ezért én a jelenlegi szabályozást megfelelőnek tartom azzal, hogy a hatóságoknak önmérsékletet kell tanúsítaniuk és valóban csak akkor szabad szembesíteniük a 14 év alatti személyeket, ha ez feltétlenül szükséges.

Összességében a könyv teljes magyar és széles körű külföldi irodalmat feldolgozva foglalkozik a szembesítés elméleti és gyakorlati – és nem pusztán jogi – kérdéseivel, és remélhetőleg nagyban hozzá fog járulni ahhoz, hogy a jövő szembesítési jegyzőkönyveiben ne szerepeljenek olyanok, hogy: „Szemedbe mondom Rozi, hogy ismerlek, mert a feleségem vagy.”<sup>10</sup>

TÓTH ÁRON LÁSZLÓ

---

<sup>10</sup> FENYVESI i. m. 15.